

FIİLLER

Olumlu veya olumsuz olarak bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan, yani hareket ifadesi taşıyan kelimelerdir. Fiillerin gösterdikleri oluş ve kılışlar, ancak nesnelere bağlanarak, onlarla ilişki kurularak ortaya çıkabilir. Bu nedenle nesnelere somutluk, oluş ve kılışlarda ise yalnız başlarına soyutluk vardır. Dolayısıyla ad kökleri birer kavramı karşıladıkları halde, fiil kökleri birçok varlık, nesne ve kavram arasında ortaklaşan hareketleri karşılarlar. Bunlar ancak bir nesneye bağlanarak somut birer oluş ve kılışa dönüşebilirler. Nitekim, *çek-* fiil kökü *ağrı çek-*, *çile çek-*, *temize çek-* gibi kullanışlarla somutlaşmakta ve belirginleşmektedir. Fiilleri diğer sözcük türlerinden ayırabilmek için, sözcük köküne -mek, -mak mastar eki getirilmelidir. Fiiller; anlamlarına, yapılarına ve çatılarına göre bölümlere ayrılarak incelenebilir.

A. ANLAMLARINA GÖRE FİİLLER

Fiiller temel anlamlarına göre üç bölümde incelenir:

1. **Kılış Fiilleri:** Gerçekleşmeleri bir öznenin iradesini gerektiren ve nesne alabilen fiillerdir.

Örnek: *kırmak, aralamak, çizmek, beslemek, bölmek, dövmek, germek, kovalamak, ölçmek, sulamak*

2. **Durum Fiilleri:** Öznenin hangi durumda olduğunu bildiren ve nesne almayan fiillerdir.

Örnek: *gülmek, yatmak, oturmak, özlemek, sevinmek, uyumak, üşümek, yapışmak*

3. **Oluş Fiilleri:** Gerçekleşmesi bir öznenin iradesini gerektirmeyen, belli bir zamana bağlı olarak kendiliğinden oluşan fiillerdir. Bu fiiller de nesne almaz.

Örnek: *solmak, uzamak, büyümek, kızillaşmak, benzemek, buruşmak, çürümek, ölmek, pişmek, taşmak*

FİİL ÇEKİMLERİ

Zaman ve şahıs ifadesi taşıyan fiillere çekimli fiil adı verilir. Çekimli bir fiilde, fiil kök ve gövdesi dışında kip, zaman, şahıs ve sayı öğeleri bulunur. İçinde bu öğeleri taşıyan fiil bitmiş fiil diye adlandırılır ve bir yargı bildirir.

Fiillerde Kip

Kip, kök ya da gövde durumundaki bir fiilin bildirdiği oluş ve kılışın konuşan, dinleyen ve kendinden söz edilen açısından ne biçimde, nasıl yansıtıldığını gösteren bir anlatım biçimidir. Bu da demektir ki, fiiller şekil, zaman ve kişiye bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girer. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri denir. Türkçede kipler iki ana başlıkta toplanır:

1. Bildirme kipleri

Görülen Geçmiş Zaman
Duyulan Geçmiş Zaman
Şimdiki Zaman
Gelecek Zaman
Geniş Zaman

2. Tasarlama Kipleri

İstek Kipi
Emir Kipi
Dilek-Şart Kipi
Gereklilik Kipi

Fiillerde Şahıs

Bir fiilin gösterdiği işin; şekle, zamana ve kişiye bağlı bir yargıya dönüşebilmesi için şahıs eklerini de alması gerekir. Çekimli fiillerde teklik ve çokluk biçimlerinde olmak üzere üç kişi eki vardır. Bunlar tür olarak, zamanla kişi zamirlerinin ekleşmesinden oluşmuş zamir kökenli ekler ile iyelik kökenli ekler ve emir kipindeki kişi ekleri olmak üzere üçe ayrılır:

a) Zamir Kökenli Kişi Ekleri

<i>Teklik</i>	<i>Çokluk</i>
1.k. -ım, -im, -um, -üm	1.k. -ız, -iz, -uz, -üz
2.k. -sın, -sin, -sun, -sün	2.k. -sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz
3.k. eksizdir	3.k. -lar, -ler

Duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

b) İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Teklik

Çokluk

1.k. -m

1.k. -k

2.k. -n

2.k. -nız, -niz, -nuz, -nüz

3.k. eksizdir

3.k. -lar, -ler

Çekimde iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı kipler görülen geçmiş zaman ve şart kipidir.

c) Emir Kipindeki Kişi Ekleri

Emir kipinde kip eki ile kişi eki iç içe geçmiştir. Bu nedenle kip ekinden sonra ayrıca kişi eki gelmez. Bu kipte her şahıs için ayrı bir emir eki vardır.

Teklik

Çokluk

1.k. -ayım, -eyim

1.k. -alım, -elim

2.k. eksizdir

2.k. -ım, -in, -un, -ün

3.k. -sın, -sin, -sun, -sün

3.k. -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

❖ Çekimli fiillerde olumsuzluk anlamı -ma, -me olumsuzluk eki ile sağlanır.

Örnek: al- / al-ma-, bil- / bil-me-, kaçır- / kaçır-ma-

❖ Çekimli fiillerde soru anlamı *mi* soru edatıyla sağlanır. Ancak soru edatının çekimli fiillerdeki yeri değişiklik gösterir:

- Soru edatı görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde kişi eklerinden sonra gelir: *geldin mi? koşsak mı? alalım mı? bulayım mı?*
- Duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kiplerinde ise kişi eklerinden önce gelir: *okumuş muyum? okuyor musun? okuyacak mısın? okur musun? okumalı mıyız?*

Fiillerde Zaman

Fiilde zaman, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın ne zaman gerçekleştiğini gösteren bir zaman kalıbıdır. Çekimli fiiller zaman kavramı açısından *basit zamanlı çekimler* ve *birleşik zamanlı çekimler* olmak üzere ikiye ayrılır:

BASİT ZAMANLI ÇEKİMLER

I. Bildirme Kipleri

Bu kipler yapılmış ya da yapılacak olan işleri haber verme niteliğinde olan kiplerdir. Fiil kök veya gövdelerine zaman ve kişi ekleri getirilerek ifade edilirler. Bildirme kiplerinin görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olmak üzere beş şekli vardır.

Görülen Geçmiş Zaman

Genellikle fiildeki oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren zaman kesitini kaplar. Konuşan, bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine ya tanık olmuştur ya da bu bitmişlik, konuşanın kesin kanı ve bilgisine dayanmaktadır. Görülen geçmiş zaman ekleri: *-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü.*

Örnek:

Gör- dü -m	Bak- tı -m
Gör- dü -n	Bak- tı -n
Gör- dü	Bak- tı
Gör- dü -k	Bak- tı -k
Gör- dü -nüz	Bak- tı -nız
Gör- dü -ler	Bak- tı -lar

Duyulan Geçmiş Zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; ancak, konuşanın buna tanık olmadığını, başkasından duyup öğrendiğini ya da işleyip de sonradan fark ettiğini bildiren şekil ve zaman kalıbıdır. Duyulan geçmiş zaman ekleri: *-miş, -muş, -müş.*

Örnek:

Al- mı ş-ım	Gül- mü ş-üm
Al- mı ş-sın	Gül- mü ş-sün
Al- mı ş	Gül- mü ş
Al- mı ş-ız	Gül- mü ş-üz
Al- mı ş-sınız	Gül- mü ş-sünüz
Al- mı ş-lar	Gül- mü ş-ler

Şimdiki Zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamanda başlayıp hala sürmekte olduğunu gösteren kiptir. Şimdiki zaman eki: *-yor*.

Örnek:

Oku- yor -um	Sev-i- yor -um
Oku- yor -sun	Sev-i- yor -sun
Oku- yor	Sev-i- yor
Oku- yor -uz	Sev-i- yor -uz
Oku- yor -sunuz	Sev-i- yor -sunuz
Oku- yor -lar	Sev-i- yor -lar

Gelecek zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın daha gerçekleşmemiş olduğunu, ama gelecekteki bir zaman diliminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren kiptir. Gelecek zaman ekleri: *-acak, -ecek*.

Örnek:

Bul- acak -ım	Bul- acak -ız	sür- ecek -im	sür- ecek -iz
Bul- acak -sın	Bul- acak -sınız	sür- ecek -sin	sür- ecek -sınız
Bul- acak	Bul- acak -lar	sür- ecek	sür- ecek -ler

Geniş Zaman

Bu kip, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman dilimindeki oluş ve kılışları içine alır. Bu nedenle her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliği vardır. Temel işlevi, fiilin gösterdiği hareketin her zaman gerçekleştiğini, bir eylemin sürekli olarak tekrarlandığını belirtmektir. Geniş zaman eki esasen *-r*'dir. Önüne, eklendiği sözcüğe göre yardımcı sesler alarak *-ar, -er, -ir, -ur, -ür* olur.

Örnek:

Yürü- r -üm	Uç- ar -ım
Yürü- r -sün	Uç- ar -sın
Yürü- r	Uç- ar
Yürü- r -üz	Uç- ar -ız
Yürü- r -sünüz	Uç- ar -sınız
Yürü- r -ler	Uç- ar -lar

II. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri fiildeki oluş ve kılışın olumlu ya da olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart, gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir. Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerinde olduğu gibi haber verme ve zaman anlamı içermeye söz konusu değildir. Bu kipler aslında gerçekleşmemiş olup; gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik biçiminde tasarlanmış olan kiplerdir.

İstek Kipi

Fiile istek, niyet, arzulama özelliği kazandıran tasarlama kipi. İstek ekleri: *-a, -e*.

Örnek:

Gör- e -y-im	Gör- e -lim	Sat- a -y-ım	Sat- a -lım
Gör- e -sin	Gör- e -sınız	Sat- a -sın	Sat- a -sınız
Gör- e	Gör- e -ler	Sat- a	Sat- a -lar

Emir Kipi

Yapılması gerekeni emir biçiminde ifade ederek kesinliğe bağlayan bir kiptir. Emir kipinde kip eki ile kişi eki iç içe geçmiştir. Bu nedenle kip ekinden sonra ayrıca kişi eki gelmez. Bu kipte her şahıs için ayrı bir emir eki vardır. Ancak emir anlamı yalnızca 2. ve 3. teklik ve çokluk şahıslarında vardır. Birinci kişilerde ek, istek işlevindedir.

Emir ekleri:

Teklik

1.k. -ayım, -eyim (istek işlevinde)

2.k. eksizdir

3.k. -sın, -sin, -sun, -sün

Çokluk

1.k. -alım, -elim (istek işlevinde)

2.k. -ın, -in, -un, -ün, -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz

3.k. -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

Örnek:

Çık-ayım böl-eyim

Çık böl

Çık-sın böl-sün

Çık-alım böl-elim

Çık-ın böl-ün

Çık-sınlar böl-sünler

Dilek-Şart Kipi

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışı bir şarta, bir dilek ve isteğe bağlayan kiptir. -sa, -se eki ile kurulan bu kip hem şart hem de dilek, istek ve niyet gösterir. Yalnız şart görevi yüklendiğinde bir yargı bildirmez. Dilek-istek görevi ile kullanıldığında *Keşke bu yılki kongreye katılabilsen* örneğinde olduğu gibi dileğe bağlı bir yargı bildirir.

Örnek:

Dur-sa-m

Dur-sa-k

De-se-m

De-se-k

Dur-sa-n

Dur-sa-nız

De-se-n

De-se-niz

Dur-sa

Dur-sa-lar

De-se

De-se-ler

Gereklilik Kipi

Bir oluş, bir kılış yahut tasarlanan bir eylemin yapılması gereğini bildiren kiptir.

Gereklilik ekleri: *-meli, -malı*.

Örnek:

Yap- malı -y-ım	Söyle- meli -y-im
Yap- malı -sın	Söyle- meli -sin
Yap- malı	Söyle- meli
Yap- malı -y-ız	Söyle- meli -y-iz
Yap- malı -sınız	Söyle- meli -sınız
Yap- malı -lar	Söyle- meli -ler

- ❖ Üçüncü şahıs çekiminde –dır eki ile genişletilmiş gereklilik kipi, anlamı kesinleştirilmiş kesin bir gereklilik gösterir:
  - *Buraya gelmelidir.*
  - *Görevimiz yıkmak değil yapmak olmalıdır.*
- ❖ Gereklilik kipi, başka bir kipin geçmiş veya şimdiki zamanı ile birlikte kullanıldığında gereklilik yerine “tahmin, ihtimal” bildirme işlevi yüklenir.
  - *Şimdiye kadar işleri bitmiş olmalı.*
  - *Uçak şu sıralarda iniyor olmalı.*

BİRLEŞİK ZAMANLI FİİLLER

Birleşik zamanlı fiiller, fiil kök veya gövdesine iki ya da üç kip ve kişi eklerinin gelmesiyle elde edilen fiillerdir. Esasen bu fiiller, kip eki almış bir fiile i- ek fiilinin çekimli şekillerinin getirilmesiyle oluşturulur. Yalnız çekim sırasında i- ek fiili çok kez eriyip kaybolur. Birleşik zamanlı fiiller kendi içlerinde; 1. Hikâye birleşik kipleri 2. Rivâyet birleşik kipleri 3. Şart birleşik kipleri olmak üzere üçe ayrılır.

I. Hikâye Birleşik Kipleri

Hikaye birleşik kipleri fiil kök veya gövdelerine herhangi bir kip eki getirildikten sonra “idi” (i- ek fiili üzerine görülen geçmiş zaman ekleri olan -dı, -di, -du, -dü getirilmesiyle oluşturulur.) ek fiilinin eklenmesiyle elde edilir. Emir kipi hariç tüm kiplerin hikaye türü yapılabilir.

Gel-di idi -m / gel-di-y- di -m	(görülen geçmiş zamanın hikayesi)
Gel-miş idi -n / gel-miş- ti -n	(duyulan geçmiş zamanın hikayesi)
Gel-i-yor idi / gel-i-yor- du	(şimdiki zamanın hikayesi)
Gel-ecek idi / gel-ecek- ti	(gelecek zamanın hikayesi)
Gel-ir idi / gel-ir- di	(geniş zamanın hikayesi)
Gel-e idi / gele-y- di	(istek kipinin hikayesi)
Gel-se idi / gel-se-y- di	(şart kipinin hikayesi)
Gel-meli idi / gel-meli-y- di	(gereklilik kipinin hikayesi)

II. Rivayet Birleşik Kipleri

Rivayet birleşik kipleri fiil kök veya gövdelerine herhangi bir kip eki getirildikten sonra “imiş” (i- ek fiili üzerine duyulan geçmiş zaman ekleri olan -mış, -miş, -muş, -müş getirilmesiyle oluşturulur.) ek fiilinin eklenmesiyle elde edilir. Yer yer rivayet anlamı yanında “şüphe”, “uzaklık” ve “küçümseme” anlamlarını da ifade eder. Emir kipi ve görülen geçmiş zaman kipi hariç tüm kiplerin rivayet türü yapılabilir.

Gel-miş imiş -sin / gel-miş- miş -sin	(duyulan geçmiş zamanın rivayeti)
Gel-i-yor imiş / gel-i-yor- muş	(şimdiki zamanın rivayeti)
Gel-ecek imiş / gel-ecek- miş	(gelecek zamanın rivayeti)

Gel-ir imiş / gel-ir- miş	(geniş zamanın rivayeti)
Gel-e imiş / gele-y- miş	(istek kipinin rivayeti)
Gel-se imiş / gel-se-y- miş	(şart kipinin rivayeti)
Gel-meli imiş / gel-meli-y- miş	(gereklilik kipinin rivayeti)

III. Şart Birleşik Kipleri

Şart birleşik kipleri fiil kök veya gövdelerine herhangi bir kip eki getirildikten sonra “ise” (i- ek fiili üzerine şart ekleri olan -sa, -se getirilmesiyle oluşturulur.) ek fiilinin eklenmesiyle elde edilir. Emir, şart ve istek kiplerinin şart birleşik çekimleri yoktur.

Gel-meli ise / gel-meli-y- se	(gereklilik kipinin şartı)
Gel-di ise -m / gel-di-y- se -m	(görülen geçmiş zamanın şartı)
Gel-miş ise -n / gel-miş- se -n	(duyulan geçmiş zamanın şartı)
Gel-i-yor isek / gel-i-yor- sak	(şimdiki zamanın şartı)
Gel-ecek iseniz / gel-ecek- seniz	(gelecek zamanın şartı)
Gel-ir-ler ise / gel-ir-ler- se	(geniş zamanın şartı)